

DEUTES DE CINC-CENTS ANYS...

EL BRASIL: 1500-2000, 22 D'ABRIL

JOSÉ OSCAR BEOZZO

Els 500 anys d'Amèrica, 1492-1992, van ser precedits d'una intensa mobilització dels pobles indígenes del Continent, als quals es van anar associant altres grups i segments de la Societat per senyalitzar els "500 anys de resistència indígena, negra i popular". En ocasió d'aquells 500 anys, en molts països van ser modificades les Constitucions per tal de reconèixer el caràcter pluriètnic i pluricultural de la seva realitat, per incloure els idiomes indígenes al currículum escolar i per reconèixer el dret ancestral de les comunitats i pobles indígenes a la terra, a la pròpia identitat, a les seves lleis i costums.

Els 500 anys de l'altra Amèrica, la no hispana sinó portuguesa, la "Pindorama" (Tierra de las Palmeras) a la llengua dels tupí, l'any 2000, no sembla suscitar el mateix impacte ni la mateixa tenacitat de protesta i revisió històrica que van marcar tan fortament poblacions com les de Mèxic, Guatemala, l'Equador, el Perú, Bolívia i molts altres països llatinoamericans i del Carib. Potser és perquè, en aquests països, les poblacions indígenes continuen formant la massa de sectors populars i mantenen identitat, memòria i llengua, constituint-se així, fins avui, en "pobles testimoni", segons Darcy Ribeiro.

El Brasil, al contrari, ¿seria un cas típic de "poble nou", resultant d'un procés d'amalgama i fusió de diferents pobles i races, i els sectors populars del qual són el resultat no tant de l'anterior població indígena, sinó de l'allau d'esclaus negres (prop de 3,6 milions) portats de l'Àfrica, al llarg de més de tres segles, i mantinguts en règim d'esclavatge fins ahir pràcticament? L'abolició de l'esclavatge al Brasil, la més tardana de les Amèriques, només va tenir lloc el 1888, i no el 1794, com a Haití, o el 1810, com a Mèxic, o el 1834, com a les illes angleses del Carib, o fins i tot el 1865, com als Estats Units.

A dir veritat, el Brasil, escanyat avui per la pitjor crisi de la seva història, endeutat i en recessió, sorprèn pels successius escàndols financers i morals dins les més altes esferes de l'executiu, del legislatiu i del judicial, i sense gaires perspectives a l'horitzó més proper, afronta de manera pesada i amb ben poc ànim de celebració o ni tan sols de protesta, l'aproximament dels 500 anys de l'arribada dels portuguesos en aquestes terres del Brasil.

Fora d'això, l'any 2000 se sobreposen diverses efemerides: els 500 anys del Brasil, però també el gran jubileu i l'inici del tercer mil·lenni del cristianisme, amb els seus significats més universals.

El 22 d'abril de 1500 va ser el dia del pas per la costa del Brasil de les dotze naus de Pedro Álvares Cabral, de camí cap a l'Índia. Pedro Vaz de Caminha, l'escriptor de l'armada, a la seva carta al rei de Portugal, D. Manuel el Venturoso, narra la "troballa" de la terra i de la notícia sobre els seus habitants i dels vuit dies en els quals la flota cabralina va navegar pel litoral sud de Bahia.

Els fulls dels calendaris marquen per al 22 d'abril diverses commemoracions, com les del dia de la Terra, el dia de l'aviació de caça, el dia de la comunitat portuguès-brasileira, i el dia del Descobriment del Brasil.

Sota aquest nom de "Descobriment del Brasil" el govern està elaborant la seva agenda de festivitats per commemorar els 500 anys, i la Rede Globo de Televisió va instal·lar a Puerto Seguro i altres ciutats del país rellotges amb compte regressiu que van indicant quants dies falten per a l'esdeveniment.

L'Església Catòlica, en els seus documents més recents evita curosament parlar del "Descobriment del Brasil", col·locant entre els objectius del seu projecte "Rumb a l'any 2000" la "concientització del sentit del Jubileu i dels 500 anys d'Evangelització del Brasil".

Però les òptiques de l'Estat i de l'Església, encara que diferents, no esgoten totes les lectures possibles d'aquest esdeveniment. Els més de 600 pobles indígenes que habitaven aquí i dels quals poc més d'un centenar continuen habitant la terra batejada amb el nom de Santa Cruz, Vera Cruz i després el Brasil, van experimentar aquest esdeveniment, el procés del qual ve desplegant-se en el temps –fins avui mateix– com una invasió i una espoliació de les seves terres i com uns desaprovats intents de bon veïnat i de civilitzada convivència. Per a molts d'ells, la presència dels quals al territori que avui abraça el Brasil es remunta a més de 40.000 anys, els últims 500 són amb prou feines una etapa recent –encara que tràgica, dolorosa i determinant– d'una història molt més antiga i profunda.

¿És possible en aquestes commemoracions una meditació de mirada més àmplia que s'aproximi a aquesta història sense excloure la plural i antiquíssima trajectòria i la rica experiència humana i espiritual de tants pobles, cultures i religions, o estem condemnats a l'estreta òptica colonialista dels 500 anys de descobriment o d'evangelització?

De continuar movent-nos a l'horitzó estret dels 500 anys, la primera conseqüència a la qual ens vam condemnar és la de ser

un país sense memòria i sense arrels. Per superar aquesta maledicció no n'hi ha prou de reprendre el refrany útil que som filles i fills, hereus de les tres races tristes: la portuguesa, la indígena i la negra.

Totes tres entren dins el gresol de la nostra formació en condicions molt diferents: els portuguesos com a conqueridors i colonitzadors que es van apropiari, sense més ni més, de terres i gent, tot establint la seva dominació política, la seva explotació econòmica i imposant la seva ocupació sistema cultural, la seva llengua, els seus costums i la seva fe religiosa. Els indígenes són un obstacle a l'ocupació de la terra, destinats a ser foragitats o a l'extermini, o a ser recuperats com a mà d'obra servil per als cultius i els enginyers. A les dones indígenes i després a les negres, se'ls va imposar el forçat mestissatge sexual, a fi de "poblar la terra" en la línia del projecte colonial, fent dels *mamelucos*, els *cafuzos* i els mulats, els seus aliats, no sempre incondicionals. Fins avui, no s'ha ofert als supervivents d'aquesta gran tribulació –prop de 300.000 indígenes agrupats en 130 diferents pobles– garantia per a les seves terres, respecte cap a les seves cultures i religions, educació bilingüe en el reconeixement del caràcter pluriètnic, pluricultural i plurilingüístic de la nació brasilera. Ni tan sols els limitats drets inscrits en la Constitució del 88 no els són assegurats als pobles indígenes. A prop del 85% de les seves terres no estan encara demarcades ni homologades i continuen subjectes a respostes judicials, a ocupacions, invasions i devastacions, sota la mirada indiferent quan no complaent i connivent de govern i de la societat.

Els negres van arribar en la condició no solament d'exiliats de la seva Àfrica nativa, sinó també a la de mercaderia esclavitzada, traficada, subhastada, comprada i revenuda per a totes la combats i feines dels camps i de les ciutats. Dominació, submissió, esclavatge... connoten la desigual convivència entre portuguesos, indígenes i africans, i afecten l'avaluació de les diferents contribucions per a la constitució d'aquest "poble nou", dit brasilier. Per als negres, el final de l'esclavitud no va ser un passaport cap a la condició de ciutadans, sinó per a la marginació, perquè l'abolició es va consumir negant-los terra per treballar, i sense haver-los donat escolarització i preparació per enfrontar la dura concurrència dels immigrants europeus i japonesos al mercat de treball.

A les "races tristes" els calia incorporar la saga del immigrants, peces majors en un conflicte de projectes perquè el país passés de colonial a esclavista, establert a la institució de la gran propietat de la terra, del monocultiu exportador (canya de sucre, tabac i cotó al nord-est, cafè al sud, or i diamants al sud-est) i de la feina esclau. Mentre uns quants, poc després de la independència, somniaven a revolucionar les estructures anteriors substituint-les en el seu conjunt (la gran propietat per la petita propietat familiar, el braç esclau pel lliure, el monocultiu pel policultiu, l'exportació per l'atenció a les necessitats del mercat intern...), d'altres volien només "modernitzar" les relacions de treball canviant esclaus envellits i obtinguts a un cost creixent per braços immigrants assalariats,

deixant intactes el gran latifundi i el monocultiu per a l'exportació.

El primer projecte va dominar aïlladament i subordinadament als marges de la gran propietat exportadora, en alguns estats del sud, amb les colònies d'immigrants alemanys, italians, polonesos, de Rio Grande, Santa Catarina, Paraná. Allà els emigrants van rebre petits lots de terra, per al cultiu familiar, obrint el camí per a un Brasil més igualitari i democràtic. Aquestes terres, tanmateix, van ser violentament preses dels romanents de les poblacions indígenes que van escapar-se cap a les serres de l'extermini inmisericorde del període colonial.

El segon projecte va prosperar a São Paulo i al sud de Minas, amb les grans hisendes inundades per centenars de milers d'emigrants sense terra, encaminats cap a les colònies de les hisendes, per substituir en les collites del cafè els esclaus. Valgui com a comparació, per tenir una idea de la proporció: per al projecte dels ciutadans laboriosos i rendidors, per treballar la terra en règim de petita propietat, van ingressar a Rio Grande do Sul entre 1876 i 1914, 66.000 immigrants italians; per al projecte de "modernització conservadora" del latifundi, van entrar a les hisendes de cafè, a São Paulo, prop d'un milió i mig d'immigrants sense terra.

No va ser tanmateix en el segle passat, amb la immigració, ni en aquest, amb la constituent de 1986-88, quan es va aconseguir trencar la força del latifundi i obtenir la reforma agrària. La inflor de les ciutats, les legions d'emigrants sense terra i sense feina que deambulen pel país són la conseqüència més visible dels frustrats projectes de democratització de la terra en el segle XIX, de la fracassada abolició de l'esclavatge amb terra per als lliberts el 1888, i de l'avortada reforma agrària del segle XX.

Que els 500 anys serveixin per somniar un Brasil amb més igualtat i democràcia, on càpiguen tots els seus fills i filles, en el respecte a la riquesa de la seva diversitat humana, cultural i espiritual.

És en aquesta perspectiva en la qual faran la CEBS el X Intereclesial a Ilhéus, Bahia, el juliol del pròxim 2000, tenint com a tema CEBS, memòria i camí, somni i compromís. Elles estan programant trobar-se amb els indígenes Pataxós a les terres que Cabral va trepitjar, per celebrar la resistència i la contribució espiritual i humana dels pobles indígenes, expressar la seva solidaritat envers les seves lluites i realitzar un gest penitencial per part nostra, com a Església, per la tragèdia i sofriment dels pobles indígenes.